

„Láttál te már angyalt?”

*Római beszélgetés Charles Farkassal –
életéről, családjáról, alkotásairól.*

A riporter: Dorogi Katalin

Mindkét ágon híres családból származol. Édesapád, Farkas Istvánt az egyik legnevesebb 20. századi magyar festőként tartják számon, apai nagyapád, Wolfner József a Singer és Wolfner kiadó egyik alapítója és tulajdonosa. Édesanyád, Kohner Ida szintén festőművész volt, anyai nagyapád Kohner Adolf nagybirtokos, nagyiparos és műgyűjtő. Kezdjük régebbiről. Milyen személyes emlékeket tudsz felidézni a nagyszüleidről?

Wolfner Józsefet csak nagyon halványan tudom felidézni, talán egyszer-vagy kétszer jártam nála. Hatéves voltam, amikor meghalt, addig Párizsban éltünk, ő pedig sosem látogatott meg minket kinn. A Kohner nagypapára és nagymamára jobban emlékszem – bár ők sem jöttek gyakran Párizsba. Kohnerék nem voltak jóban apámmal, mindent elkövettek, hogy megakadályozzák, hogy anyám hozzámenjen. Féltették a lányukat, mert apámnak volt már egy törvénytelen gyereke, ezért nem akarták, hogy bekerüljön a családba. Apám meg mindig azt mondogatta, hogy a különbség a két nagyapám között az, hogy Kohner Adolf pénzért vette a báróságot, a Wolfnernek meg felajánlották, de nem fogadta el. Kohner nagypapáék nagyon adtak a címekre, anyám egyik húga báró Dirsztay Gedeonhoz ment hozzá, akit más okból egyáltalán nem lehetett kívánnosnak nevezni a családban, de a báróságért elnézték. A Kató lányuk pedig a Hitelbank egyik igazgatójához ment férjhez – akiről mint emberről inkább nem mondok semmit, mert csak rosszat tudnék mondani. Kohner Adolfnak hatalmas mű- és hangszergyűjteménye volt, pártolta a művészetet, csellózott, Puccininak volt a barátja, játszott a Lisztzenekarban. Én személyesen egyszer töltöttem vele hosszabb időt 1936 nyarán, amikor részt vettem vele egy vadászaton. Akkor már a 73. évében járt, leült egy kinyitható székre, jöttek a hajtók, ő ülve lövöldözött, én pedig ott csücsültem mellette, és nemigen élveztem a dolgot. Amikor a végén megpillantottam a nyulakkal és fácánokkal megrakott koscsit, nem tett rám jó benyomást a látvány. A nagy-

Charles Farkas édesanyja, Kohner Ida 1920-ban készült önarcképe előtt

apám viszont szeretett vadászni, a harmincholdas parkban található kastély teli volt kitömött állatokkal, trófeákkal. Nagyvonalúan éltek – ezt apám nem nyelte le. Kohner Adolf 1937 januárjában halt meg, amikor mi már Magyarországon éltünk, utána jártunk a nagymamához ebédre, születésnapokra, de elég formális módon. Aztán később, a háború után, mielőtt nagyanyám ki tudott volna menni Kanadába a lányához, többször voltunk együtt.

Tebát hatéves voltál, amikor 1932-ben Wolfner József halála miatt hazajöttek Párizsból, hogy édesapád átvegye a könyvkiadó vezetését. Amit bizonyára muszáj-feladatként élt meg.

Igen, muszáj-dologként, amit nagyon megszenvedett, de kellett a pénz, hiszen a festészetből nem tudta volna fenntartani magát és a családját a nagy

Kohner Ida és két nagyobb gyermeke
1920-1930 körül

Farkas István és fia, Charles csónakban a Szajján 1929-ben

gazdasági világválság éveiben. Párizsban abból a pénzből élt, amit az apja küldött neki. Ha tehetett volna, bizonyára kinn marad, de nem tehetett. Azt hiszem, elhatározta, hogy bebizonyítja magának: a kiadót is jól tudja csinálni. És tényleg jól csinálta.

Most, visszagondolva, csak azon csodálkozom, hogyan maradt annyi energiája, hogy felvirágoztassa, és jól vezesse a céget, miközben nagyon sok és magas színvonalú képet festett, az *oeuvre*-jének komoly része született 1932 és 1944 között. Sajnos nem töltöttünk elég időt együtt, nem beszélgettünk eleget. Két évre rá, hogy hazajöttünk, apám különköltözött, és csak hetente egyszer találkoztunk. Tartottuk a kapcsolatot, de az nem ugyanaz, mintha együtt éltünk volna. Tizennyolc éves voltam, amikor meghalt, úgyhogy nem is akadt rá olyan sok alkalom, és a viszony sem volt olyan közöttünk. Csak egészen a végén, amikor már számot vetett azzal, hogy mi történik körülötte, beszélgettünk bizalmasabban. Akkor egyszer panaszkodott nekem, hogy milyenek az emberek, ha valakivel sok jót tesz, megbosszulja.

Akkoriban, a harmincas években még nehezebb lehetett egy kisgyereknek elfogadnia, hogy az apja elköltözik.

Mi nem éreztük tragédiának. Anyánk soha egy rossz szót nem szólt apámról. Azt mondta, hogy azért költözött el, mert ő nagy művész, és több szabad időre van szüksége, de azért ők szeretik egymást. Mi ezt egy darabig elfogadtuk, később elhatároztuk, hogy valahogy mégis ismét összehozzuk őket, de ez elég naiv elképzelésnek bizonyult.

Édesanyád is festett. Ki tudja, ha nem a három gyermek nevelését tartotta volna a legfontosabbnak, mekkora karriert futott volna be.

Csak a háború kitöréséig festett, akkor ugyanis fogadalmat tett, hogy addig, amíg a háború tart, nem vesz a kezébe ecsetet. A Diána úti lakásban, ahová 1939-ben költöztünk be, volt műterem is, ott még készített néhány rajzot, utána már nem. Rendkívül intelligens volt, hét nyelvet beszélt, mindig ő segített nekem a latin leckében. Rengeteget olvasott, az értékes kötetekből álló, gyönyörű könyvtára nagy részét Olaszországban gyűjtötte – ugyanakkor hitt a babonákban, olyannyira, ha átment egy előtte fekete macska, akkor visszafordult, és egész nap ki sem tette a lábát. Ezek a fogadalmak valahogy hozzátartoztak ehhez a dologhoz. Nem büntetett, nagyon ritkán vesztette el a türelmét, egyszer történt meg, hogy pofonvágott, mert akkor már annyira elszemtelenedtem, hogy nem bírta megállni. Általában otthon tevékenykedett, nagyon jól főzött, volt szobalánya és szakácsnője, a nagymosáshoz külön jöttek – és nagyon szeretett kertészkedni az egyholdas kertben, amelyben nemes gyümölcsfák és mindenféle virágok nőttek. A ház mindig tele volt vágott virággal, virágágyakban minden szezonban más virágzott, és volt üvegház is folyton termő számocáival például, ahol mi mindig néztük és tanulunk a növények termesztését.

A három Farkas testvér: Paolo, Judit és Charles 1935-ben

A pályaválasztásodat mennyire befolyásolta, hogy mindkét szülőd művész?

Gyerekkoromtól fogva rajzoltam, de amikor pályaválasztásra került a sor, az orvosi egyetemre iratkoztam be biológiára, ugyanis az érdekelt, nem az orvostudomány maga. Csak egy évig jártam oda, mert a tanulás helyett állandóan rajzoltam és festettem.

Térjünk még vissza a gyerekkorra. A franciaországi időszakra emlékszel még?

Csak emlékfoszlányok merülnek fel. A ház a francia tengerparton, a kilátás, a parton apró kagylókat gyűjtők egy zacskóba az öcsémnek, aki otthon maradt. Amikor átadom neki a zacskót, azt hiszi, hogy cukorkák, ezért, miután belenéz, csalódottan eldobja. A házból, ahol laktunk, elég élesen emlékszem az ebédlőre, a folyosókra, a szalonra, a mi hálósobánkra... Megyek le a lépcsőn a szüleimmel, ők elől, én mögöttük, nem tudom, miért, bizonyára sietni akarok, ezért legurulok, de apám vár lenn, és elkap. Egy délutáni órában, nem tudom miért, benyitok a szüleimhez, benn félhomály, azt hiszem, verekszenek, nem értem a jelenetet, gyorsan becsukom az ajtót. Játékkockák. Egy távoli rokonunk (Olga néni talán?) jön látogatóba, ráállok a kockákra, úgy lépdelek be, mire mondja: „jaj, hát hogy megnőtt ez a gyerek”, én pedig büszke vagyok...

Hogy élted meg a váltást a két ország között?

Először is nem beszéltem magyarul, ezért az első két elemít magánúton kellett végezmem. Sosem felejttem el az első napot az iskolában. (Egészen pontosan a Városmajori iskolában, hiszen az első lakásunk a környéken, a Guyon Richárd utcában volt.) Néhány gyerek U-szöveget csúzlizott, eleinte csak a táblába, az idős tanítónő nem bírta velük, behívott egy tanítót, aki elkapta a legvadabb csúzlizót, egy vörös hajú kisfiút, kétoldalt, a füle fölött a hajánál fogva felhúzta, és pofozta, én meg csak néztem, hogy ez meg mi... Ha valami nem stimmelt, akkor ki kellett tenni a kezünket körmösre, nekem ez idegen volt, aztán megszoktam. Egy év után átköltöztünk a Dobsinai útra, onnantól a Németvölgyi úti iskolába jártam, ott más szelek fújtak. A gimnázium nyolc évét már a Werbőczyben végeztem, az Attila utcában. Jól éreztem ott magam, voltak barátaim, köztük egy Alexander Sándor nevű, aki egyébként nyilas volt, és azt mondta, hogy én vagyok az ő „házi zsidaja”. Előfordult, hogy környékbeli gyerekek (soha nem az iskolából) elkaptak az utcán és

megverték, vagy kővel dobáltak. Az antiszemitizmust a gimnáziumban csak a zsidótörvények és a háború kitörése után kezdtem érezni, akkor is inkább a tanárok részéről. Ugyanis ha együtt nő fel nyolc évig egy rakás gyerek, kialakul köztük egyfajta barátság, amely megvéd az ilyesmitől. Mindenki a saját felekezete szerinti hittanra járt. Hatan voltunk zsidók az osztályban, tanultunk héberül a hittanon, szombatonként pedig templomba kellett mennünk. Csak később kezdtek a dolgok elfajulni.

A te családod vallásos volt?

Egyáltalán nem. Azokban az időkben, amikor Budapest utcáin nyilas suhancok „igazolásképp” bárkire ráförmedtek, hogy húzza le a nadrágját, az öcsémet az mentette meg, hogy nem volt körülmetélve. A Kohner nagypapa természetesen a maga idejében nemhogy vallásos, hanem az Országos Izraelita Hitközség elnöke is volt, de Wolfner nagypapám nem, és apám sem. A karácsonyoztunk, igaz, családi és nem egyházi ünnepként, a zsidó ünnepeket nem ültük meg. De az iskola kötelezően előírta a hittant meg a templomot. Azért jártunk, mert kötelező volt, különben nem mentünk volna. Amikor bar micvá voltam, és felhívtak a tórához, apám is eljött a zsinagógába. Megfogta a kis imakönyvet, belelapozott, megnézte, majd kijelentette: milyen jó papír.

Később sem fordult a vallás felé?

Nem tudok róla. Nem is keresztelkedett ki. Anyám és a testvéreim igen, a menlevél reményében. A húgom pedig hívő, sőt túlzottan is hívő katolikus lett. A háború alatt keresztelkedett ki, de vallásossá később vált. Annak már nem volt köze az életben maradáshoz. Kassay Solt írónál, apámnak jó barátnőjénél lakott, ő bújtatta végig.

Meddig tudatok egymásról, családtagok, a háborús évek alatt? Korábban nem merült fel a kíváncsi gondolat?

1944-ben apámat elvitték, én májusban vonultam be, és amikor visszajöttem Borból, akkor már csak az öcsémet és a húgomat találtam meg. Apám és egy jó barátja, Márkus Andor, az Angol-Magyar Bank igazgatója kölcsönösen megígérték egymásnak: ha az egyikük meghal, a másik gondját viseli a családjának. Így ő lett a gyámom, ő vette át és virágoztatta fel újra a céget. Anyám saját elhatározásból, apám nélkül nem hozott olyan horderejű döntést, hogy emigrálni, külföldre menni. Amikor kikísért a kert végébe, a Diána lépcsőnél megcsókolt, megölelt, és

Farkas István párizsi műtermében, 1932.
André Kertész felvétele

azt mondta, érzi, hogy nem fog engem már többet látni. Apám azt állította – és ezt sok helyütt megírták –, hogy süllyedő hajóról nem menekül. Talán azt hitte, nem eshet bántódása. Véletlenek sorozatán múlt a sorsa. A Röck Szilárd utcai gyűjtőből, ahová került, vittek embereket „rendes, normális” munkatáborba is, Gödöllőre például. Nem tudni, mi történt apám és aközött, aki erről döntött, de ő arra a listára került, akiket Kecskemétre küldtek. Még ott is fordulhatott volna a kocka, mert onnan többféle irányba küldték az embereket. Nagy részüket, köztük apámat is, Auschwitzba. Én is Kecskemétre kerültem. Leültettek minket a dombon, aztán közölték: ez a két sor Oroszországba megy, ez a kettő Borba. Igaz, én munkaképes voltam.

Borból nem térhettél vissza közvetlenül Budapestre.

Amikor megszöktünk Borból, egy darabig a hegyekben a voltunk csetnikekkel, akik szintén a németek ellen harcoltak, meg a partizánok ellen is. Ám amikor odaért az orosz front, ők is partizánokká váltak. Én is kaptam partizánigazolványt, és egy idősebb barátommal elindultunk Magyarország felé: gyalog, orosz teherautókra felkérdezve, ahogy tudtunk. Így értük el a frontvonalat Kiskunhalasnál, ahol a barátomnak egy jó barátja volt a Duna-Tisza közí pártelnök, mert akkor ott már megalakult a kommunista párt. A barátomat kinevezték rendőrfőnöknek, és engem is a rendőrségi szálláson helyeztek el. Napi két ebédet és vacsorát ettem, mert meglehetősen lefogytam 1944 őszére. Nem volt egyszerű a feladat, amit kaptunk. Két orosz katonára rendőrné és két magyar rendőrné kellett fenntartania a rendet. Azok az orosz katonák, akik megszöktek a hadseregtől, mert nem akartak

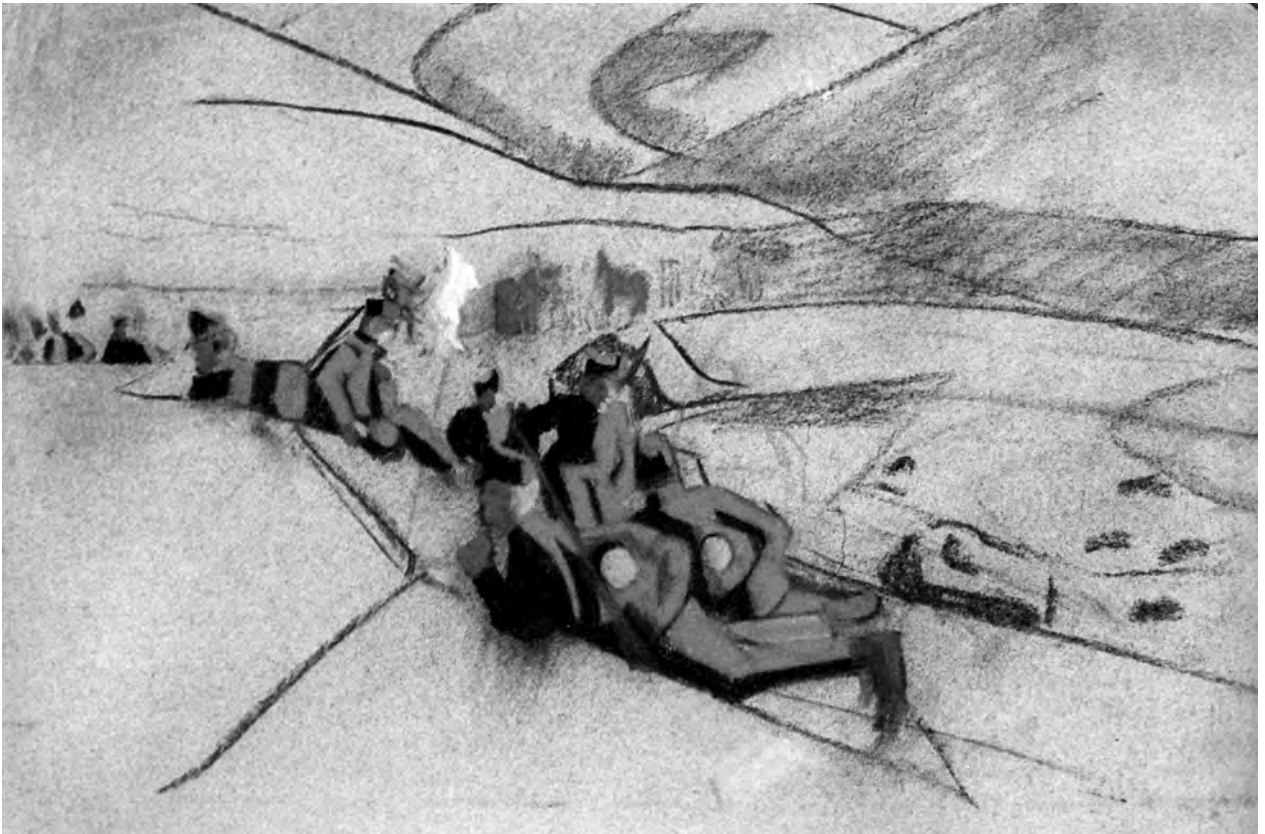
tovább harcolni, tanyákon bujkáltak. Lerészegedett, utcán lövöldöző orosz kapitányt elkapni – inkább megvártuk, amíg elfogy a tölténye, úgy fogtuk el. A közeli, befagyott tónál rengeteg vadkacsát láttunk. Ámde kalasnyikovval célozni... lövöldöztünk mi mind a négyen, de egyetlen kacsát sem találtunk el. Aztán szereztem egy tanyaházból, ismerősektől egy nagyon jó puskát. Már az iskolában is jól lőttem célba. Megszerveztük, hogy szánnal megyünk ki a tóhoz, ahol télen nagyon sok szarvas és őz járt. Ezek az állatok, ha lovakat látnak, és nem embert, kevésbé óvatosak, közelebb lehet menni hozzájuk. Lőttem egy őzet, hazavittem, jó sokáig kitartott. Igaz, ennivaló akadt akkoriban Kiskunhalason, nem minden, de éhezni nem éhezünk.

Nem gondoltad volna, amikor gyerekkorodban kedvetlenül ültél a Kobner nagypapa mellett a vadászaton, hogy később jól jön majd a gyakorlati útmutatás...

Korábban csak célba löni tanultam, vadászni nem vadásztam soha, csak horgásztam. Pestre akkor jutottam fel először, amikor még tartott az ostrom. Az oroszok mentek fel teherautóval, vittek kenyeret, ételt, amelyet aranyláncokért cseréltek el. A németek még a várban voltak, onnan lőttek. Arra nem is gondoltam, hogy felkeressem a budai házunkat, a cégbe akartam menni a pesti oldalon, mert ott tudhattam meg, mi van a szüleimmel és a testvéreimmel. Az első alkalommal csak a külvárosig jutottam. Amikor másodszorra mentem, már Buda is felszabadult, bár átmenni akkor sem tudtam, mert a hidakat felrobbantották. Akkor eljutottam a cég-

Farkas István: Farkaskölykök, 1931

FENT: Farkas István: Földön hasaló katonák, 1915
LENT: Fialat nő rózsaszín kalapban, 1923

hez, ahol az egyik igazgató, Pichler Ottó mondta, hogy az öcsém és a Médi nővérem él. Meg is keresték rögtön az öcsémet. Én tizennyolc éves voltam akkor, ő tizenöt, és az alatt a pár hónap alatt, amíg nem láttam, tíz centit nőtt, de csak 47 kilót nyomott, zörögtek a csontjai, ezért levittem magammal Kiskunhalasra. A húgomról akkor még nem tudtam biztosat, csak azt, hogy valaki bűjtatta. Apámról Fábíán Béla országgyűlési képviselő (és anyám részéről távoli rokon) hozott hírt. Amikor visszajött a koncentrációs táborból, megkeresett engem, és elmesélte: egy vagonban utazott apámmal, aki nagyon beteg és letört volt. Amikor megérkeztek, a régebbi rabok figyelmeztették őket, hogy ne mondják azt, hogy ötvenen felüliek vagy tizenöt éven aluliak, de nem árulták el, hogy miért. Fábíán Béla megfogadta a tanácsot, és életben maradt, apám viszont megmondta, hány éves. Nem hiszem, hogy tudta, hogy gázkamra vár rá. De bizonyára lélekben föladta. Ugy gondolta, ha ennyire megalázzák az emberi méltóságot, nem érdemes élni. Öcsém akkor csak annyit tudott anyánkról, hogy elvitték, de hogy mi történt vele, azt még nem. Látták, hogy a csillagos ház már nem biztonságos, de anyánk mégis ott maradt, mert híreket várt tőlem. Annak idején azt mondták ugyanis, hogy a munkatáborokból lehet írni, és a választ is postázzák. Az öcsém egy darabig kollégiumban volt a Litván Gyurival

Farkas István: Z. G. grófnő arcképe, 1931

együtt. Egyszer, amikor hazament, csak a főzéshez előkészített ételt találta a konyhában. Később kiderült, anyánkat elvitték a nyilasok, és lelőtték. Őcsém tovább bujkált a városban, bement a németekhez dolgozni... üres lakásokban, kibombázott épületekben húzta meg magát. Később néha mesélt nekem erről az időszakról, de csak részleteket. A második szív-műtétje előtt készített egy megrázó grafika-sorozatot az akkori élményeiből.

Paolo öcséd lánya, Alessandra Farkas, a Corriere della Sera olasz napilap amerikai tudóstírója 2006-ban könyvben jelentette meg Olaszországban apja történetét. Itt, az ő interpretációjában azt olvastam, hogy édesanyátok, Kohner Ida, amikor bujkálnia kellett, hiába kért segítséget a saját anyjától. Ahogy hiába fordult Farkas István előző házasságából származó lányához, Médihez és Ferenczy Noémihez is.

Kohner nagymama maga is bujkált, valószínűleg nem volt olyan helyzetben, hogy azt mondhassa a lányának, hogy maradjon ott. Nem tudom pontosan, mi hogyan történt, de tény: nemet mondott neki. Ekkor ment anyám a Médihez, aki bizonyára szintén félt, ahogy a Ferenczy Noémi is. Ilyen történelmi időkben és körülmények között nem mindenki hajlandó a saját életét kockáztatni. Wirth Tibor például bújtatott embereket, hamis papírokat

Farkas István: Madagascar, 1927

készített, és rengeteg embert megmentett, de ezt kevesen vállalták.

Sosem kérdezted meg később Kohner nagymamától, mi történt valójában? Kilencvenvalahány évig élt, alkalom adódott volna.

Élete vége felé, amikor már Kanadában élt, és mintha látszott volna rajta valamiféle lelkiismeret-furdalás, próbáltam kérdezni, de nem kaptam egyértelmű választ. Addigra már az összes gyereket eltemette. Nagyon kemény ember volt. Ugyanakkor gondosan vezette az összes unokája születésnapját, és mindig mindegyikünknek küldött jókívánságot. De mint ember... nem volt jó ember. Már a háború alatt is hetven felett járt. Nem tudom, ha akarta volna, megmenthette-e volna anyámat, mert, ha jól emlékszem, ő maga is a nővérénél bujkált. Nekem csak úgy félig-meddig magyarázták el ezt a dolgot. Kérdeztem őt, de nagyon nem faggattam. Úgy tűnt, mintha bántotta volna, ami történt. Soha nem tudtam meg semmi biztosabbat.

Térjünk vissza oda, hogy a háború végén levitted az öcsédet Kiskunhalasra.

Igen, elég hosszú ideig maradtunk ott, amíg felerosódott. Amikor visszatértünk Budapestre, mind

Farkas István: Végzet, 1934

a hárman a Márkusékhöz kerültünk, a Szalai utcai nagy lakásukba. Ő, a gyámunk vezette tovább sikeresen a kiadót (amelyben többségi részvényesek voltunk) 1949-ig, az államosításig. De én akkor már Olaszországban éltem.

Benned tehát megszólalt a vészjelző, hogy el kell menni.

Öcsémrel és a feleségemmel együtt döntöttünk így. 1945-ben ismertem meg Bangó Ibit, amikor beiratkoztam a főiskolára. Ő Berény Róbert tanítványa volt, én Ferenczy Béné. 1947-ben házasodtunk össze. Eredetileg Franciaországba akartam menni, mert reménykedtem, hogy megkapom a francia állampolgárságot. Még vízumot sem kaptam. Csak később tudtam meg, hogy a franciák nem nézték jó szemmel, hogy apám jó barátja, Francois Gachot, a budapesti Képzőművészeti Főiskola tanára, író próbál közbenjárni az érdekemben, ő ugyanis kommunista volt. Ekkor azonban egy államtitkár ismerős segítségével a magyarországi Olasz Kultúrintézet igazgatóján keresztül sikerült kapnunk egy ösztöndíjat a Római Magyar Akadémiára, és vízumot is az utolsó pillanatban. Ez decemberben történt, februárban lejárt az útlevelem, tehát akkor már nem tudtam volna elhagyni az országot.

Mit csomagoltatok össze az új életre?

Gipszszobrokat, amelyeket később itt öntöttem ki és a rajzaimat. Sokat nem mertünk, mert az gyanút keltett volna. És egy pehelypaplant, amit eredetileg nem szándékoztunk vinni, de a Glücks Fériék rábeszéltek, mondván, sehol nem fáztak annyira, mint Olaszországban, és igazuk is volt – akkoriban még nem fűtöttek télen Rómában. December 31-én, szilveszter éjjel futott be a vonatunk a Terminire. A szállásunk épp a pályaudvarral szemben volt, de ezt akkor mi még nem tudtuk. A taxisofőr bejárta velünk a fél várost, mielőtt megállt volna a kapunál. Tipikus történet, de nekünk fájdalmas érvágást jelentett, mert nagyon kevés pénzünk volt.

Mennyivel vágtatok neki az új világnak?

Úgy vágtunk neki, hogy egy német kiadó, a Todt Verlag tartozott a Singer és Wolfnernek harmincezer békebeli dollárral a Harsányi- és a Márai-jogokért, amelynek bizonyos százaléka minket illetett. Még Magyarországon felvettük a kapcsolatot egy híres zürichi ügyvéddel, aki azt ígérte, hogy ezt nekünk meg fogja szerezni, de nem így sült el. Miután államosították a céget, az ügyvéd lejött Svájcból Rómába megnézni, hogyan élünk, és látta, hogy egy bűdös vasunk sincs. Visszautazott, és csinos jutalék fejében olyan szerződést kötött a két cég között, amely eltörölte a német kiadó adósságát a magyar felé. Hogy mi megkapjuk-e a minket illető pénzt, az nem nagyon érdekelte. Ekkor fordultunk a Cs. Szabó Lászlón keresztül az akkor már Olaszországban élő Márai Sándorhoz, akit a Singer és Wolfner adott ki annak idején, és aki édesapámmal jó viszonyt ápolt. A Márai-jogok továbbra is kellettek a Todt Verlagnak, úgyhogy Márai elment hozzájuk, és kapott pénzt. Nem tudom, mennyit, de kapott, és amikor ezt meghallottam, gondoltam, talán tudna segíteni. De Cs. Szabó László azzal a hírrel jött vissza, hogy Márai ezt válaszolta: „Nem tudom, hogy ezek a Farkas gyerekek mik, fasiszták-e vagy kommunisták. Nem akarok velük találkozni.” Jóval később, amikor már New Yorkban éltünk, és rendszeresen jártunk Henry Lax, a híres magyar orvos Central Park West-i lakásába, ahol minden hónapban vacsorát adott a városban tartózkodó híresebb vagy kevésbé híres magyarok számára, megtudtam: az egyik alkalomra Márait is meghívták, aki, amikor meghallotta, hogy mi is ott leszünk, lemondta a látogatást.

Ezek szerint valamiféle lelkiismeret-furdalása vagy bazonlója csak volt...

Bizonyára emlékezett a régi történetre. Ugyanakkor Márai, akinek a felesége zsidó volt, ő is felvette magára a csillagot, és úgy ment végig az And-

Farkas István: Különös pár, 1934

rássy úton... A mi ügyünkben nem tudok és nem is akarok ítéletet mondani. Mindenesetre nem könynyítette meg az első évünket Olaszországban. Egyébként a Todt a német idők alatt a Singer és Wolfnert is igazgatta. Amikor elmenekült Magyarországról, zsebre tett a kasszából harminc napóleont, és ezt be is ismerte. Hosszú évekig tartott, amíg elértük, hogy kifizesse az öcsémnek. Ha a szerzői jogokat nem is, de ezt legalább megkaptuk. Valószínűleg naiv voltam, amikor Márai segítségével bíztam, mert végül is mi érdeke fűződhetett neki a minket illető szerzői jogokhoz? Hiszen a hivatalos eljárás szerint a Todt Verlagnak kellett volna fizetnie az akkor már államosított Singer és Wolfnernek, ez utóbbinak pedig fizetnie a szerzőknek. A szerző ekkor Olaszországban élt, és bizonyára tudta, hogy nem tér többet vissza Magyarországra. Csak akkor kaphatta meg a jogdíjat a külföldi kiadásokért, ha közvetlenül lépett kapcsolatba a német kiadóval.

Mindenestre ez a mondata nagyon megmaradt bennem. Biztos szó szerint így hangzott el, mert nekem így idézte Cs. Szabó László, akivel és a feleségével mi nagyon jóban voltunk egész végig, és aki még Budapesten tanított minket a Képzőművészetin.

Hány évet végeztél a főiskolán?

Félév orvosi kar után három évet, utána pedig még körülbelül egy félévet az Iparművészetin a Borsos Miklósnál, miután összeveszttem Pátzay Pállal. Eredetileg a Ferenczy Bénihez jártam szobrászatot tanulni, de amíg Olaszországban tartózkodott, Révai József kitette őt az intézményből. Ketten szerettünk volna faragni, de Pátzay valamiért ellenezte a faragást. Ott, ahol mintáznak, nem lehet faragni a szállongó kőszilánkok miatt. Akadtak üres műtermek, de a Pátzay azt mondta, menjünk ki a kertbe a hóba, hidegbe. Majd meggondoljuk, feleltük.

Ekkor kerestem fel Borsos Miklóst, aki invitált, iratkozzak be hozzá az Iparművészetre, ott dolgozhatom az óriási műtermében.

Térjünk vissza arra a pillanatra, mikor 1947. december 31-én megérkeztetek Rómába, szobrokkal, paplannal, és a szokásos taxis átverés kör után megtaláltátok a szállodát. Hogyan indult itt az életek?

Az első barát, akihez fordultunk, Vedres Márk lánya, Vedres Éva volt, asszonynevén Eva Carocci, akinek az ügyvéd férje Moraviával együtt szerkesztette a *Nuovi Argomenti* című kitűnő irodalmi lapot. Édesanyám annak idején Firenze mellett, Fiesolében élt elég sokáig, és jó kapcsolatot ápolt Vedreséssel, innen datálódott a nexus. Átala ismertünk meg olyan embereket, akikre később számíthattunk. Még nem tudtunk olaszul, én beszéltem franciául és egy kicsit angolul, de a nyolc év latin sokat segített a kommunikációban.

Ahhoz képest, hogy átmenetnek gondoltad Olaszországot, amíg meg nem szerzed a francia állampolgárságot, első alkalommal tíz évig maradtatok, 1958-ig, ami ki nem költöztetek az Egyesült Államokba.

Itt is elmentem a francia követségre, mondván, szeretnék Franciaországba menni, és állampolgárságot kapni. Mire a hivatalnok közölte: Menjen szépen a határra, jelentkezzon az idegenlégióba, irány az indokínai háború, és ha négy év után még mindig él, akkor megkaphatja az állampolgárságot. Köszönöm, feleltem, majd gondolkozom rajta.

Miből éltetek, amíg össze nem jöttek az első munkák?

Egy Raoul Renault nevű távoli nagybácsim, amúgy szőrmekereskedő, aki Párizsból ismerte apámat, és nagyon szerette, jelentkezett rögtön a háború után Amerikából. Magyarországra is küldött nekünk csomagokat és élelmiszersegélyt, Rómában is érintkezésbe lépett velünk, és utalt nekünk havonta bizonyos összeget dollárban, és a Jointtól is kaptunk csomagot. De hamar elkezdtünk dolgozni, csak az első fél-háromnegyed évben nyomorogtunk. A vatikáni menzára jártunk, és összeszedtük a piacon az otthagyt zöldséget és gyümölcsöt. A vendéglőt meg a cukrászdát csak kívülről néztük, a kirakaton át.

Hogy ízlett a vatikáni menza?

Semmi sem volt jó, de éhesek voltunk. Ha sikerült elég sok krumplit találni, akkor az Ibi csinált paprikás krumplit, amire meghívtuk a Földes Gyuri festő barátunkat is, akivel együtt jártunk Budapes-

Farkas István Barbizonban, 1928-ban

ten a főiskolára, és akinek később sikerült Franciaországba kijutnia és letelepednie. Nem éltük meg katasztrófának. Borhoz képest... A háború utáni években nem volt pénz... és olyan tiszta volt Róma, hogy nem tudod elképzelni, mert a piszok csak akkor jön, amikor kezdődik a jólét. Először a via Calabrián találtunk olcsó szobát, de ott hiányzott a fűtés. Utána a via Cassián béreltük többen közösen egy ház *dependant*-ját, egy szakácsoknak, cselédeknek szolgáló kis épületet. A középső, kerek szobájában található fűtőtest melegítette körülötte a négy szobát is. Itt éltünk: Hargitai Pali az első feleségével, Kis Laci és a felesége, mindketten festők, az öcsém egyedül és mi ketten. Heten adtuk össze minden hónap végén nagy nehezen a pénzt a lakbérre a tulajdonosnak, a contessa Stelluti Scalának. Először Ibi talált munkát tervezőként egy divatszalonban, ő még Magyarországon végzett ilyen tanfolyamot. Én, mivel a Borsos Miklósnál ötvösmunkát is tanultam, padot béreltem egy ékszerésznél. Bőrholtmikra, táskákra, cipőkre, övekre való cizellált egyedi darabokat – tengeri csillagokat, vázaképről levett görög mintákat – terveztem rézből, ezüstből, később aranyból, és a rajzokkal felkerestem a gazdag bórdíszműveseket. Így kezdtem, aztán hamarosan ékszerészekhez is bekopogtam az ékszerterveimmel a belvárosban, a via Condotti és a via Frattina környékén. Akkor már gagyogtam olaszul, de

Kohner Ida elsőszülött fiával,
Charles Farkassal 1926-ban

előfordult, hogy franciának adtam ki magam, mert az előnyösebbnek bizonyult ebben a szakmában.

Ezt a szépen felfelé ívelő karriert szakította félbe a betegség és másfél évnyi szanatórium.

Valószínűleg azért, mert nagyon keveset ettünk, és nem jól, elkaptam a tétét. A Jointon keresztül sikerült beutalót kapnom egy firenzei szanatóriumba. Maga a tuberkulózis nem volt olyan súlyos, ámde szövődményként mellhártyagyulladás lépett fel, annak következményeként pedig összenövések keletkeztek. Firenzében kitűnő sebészek dolgoztak, akiket az amerikaiak fizettek, de ők nem ismerték az összenövés kezelésének azt a módszerét, amelyet az olasz Carlo Forlanini dolgozott ki. Ők a régi iskola szerint kioperáltak hat-hét bordát, benyomták a tüdőt, így a páciens élete végéig megnyomorodott. Velem is ezt akarták tenni. Megbeszéltem az olasz orvossal, hogy készít rólam rétegfelvételt. Azon lát szott, hogy az összenőtt mellhártyákat meg lehet operálni, tehát alkalmazhatják rajtam Forlanini pneumothorax kezelését, ami abból állt, hogy a szétválasztott mellhártyák közé egy készülékkel kú-

raszerűen levegőt pumpáltak. Meranóban operáltak, utána majdnem két évig jártam pneumothoraxra. Annyira rendbejöttem, hogy az amerikaiak 1958-ban megadták a vízumot, aktív tétével nem utazhattam volna be. Amíg Firenzében és Meranóban kezeltek, Ibi nagyon nehéz periódust élt át, hiszen kétféle munkát is végzett Rómában, hogy meg tudjunk élni. Utána Grottaferratára kerültem rehabilitációra, ahol már együtt lakhattunk. Ott született meg az első lányunk, Ida, 1953-ban.

Édesanyád után neveztétek el Idának.

Mondtam, hogy lány lesz, vörös hajú, és Idának fogjuk hívni. Akkor még nem volt ultrahang.

A második, Anna, aki 1957-ben született, is lány lány és vörös hajú.

Róla viszont azt hittem, fiú lesz. Tévedtem. Mindketten hasonlítanak az édesanyámra, de főleg az Ida.

Paolo öcséd lánya leírta a már említett könyvben, hogy tizenvalahány éves volt, amikor a szülei elmesélték neki a nagyszülei történetét, addig nem. Ti mikor és mit meséltetek el?

Paolo gyerekeinek is mi kezdtük mesélni a család történetét, amikor kérdezősködtek, mert az apjuk eleinte mindent eltitkolt előtőlünk. Mi nem ezt az utat választottuk a saját gyerekeinkkel. Az öcsém így reagált arra, amit tizenhárom évesen megélt – ezt a részét az életének teljesen ki akarta kapcsolni. Éppen pubertáskorban érte egy olyan törés, amit később sosem tudott feldolgozni. Valahol a lelke mélyén tizenhárom éves maradt. A későbbi életében is olyan dolgokat tett, és úgy, ami erre utalt. Volt benne valami kaméleonszerűség, alkalmazkodni akart, úgy csinálni mindent, ahogy a környezete. Valószínűleg azt remélte azt, hogy nem is fogják megtudni a származásukat. Később, idősebb korban megváltoztatta a véleményét.

Térjünk vissza 1953-ra, amikor az első lányotok, Ida megszületett.

Abban az évben kezdtem ismét dolgozni mint ékszerész, de szobrászkodtam, faragtam is. Kétszer is kiállítottam: egyszer nagy cizellált ezüst tárgyakat és ékszereket az Obeliscónál, ami az egyik legjobb galériának számított akkoriban Rómában; a via del Babuinón található Cassapancában pedig szobrokat – tehát a megélhetési munka mellett sikerült néhány művészt is létrehozni.

Kohner Ida: Nagymama unokákkal, 1934

Végül is az ékszertervezés is művészet, nem? Vagy te nem így érezted?

Végül is igen, de az ékszert úgy kell tervezni, hogy tessenek annak, aki látja, és meg akarja venni. Tehát meg kell alkudni, olyanra kell készíteni, amilyenre kérik. Én pedig a szobrászatot illetően soha nem akartam megalkudni. Lényegében ezért is határoztuk el, hogy kimegyünk Amerikába. Rómában nem tudtam szobrászként érvényesülni, minden megrendelést egy „művészmaffia” kapott. Gyerekkoromban inkább rajzoltam, a szobrászat később jött elő. Emlékszem, a munkatáborban egy fejet formázó pipát mintáztam agyagból. Volt egy kis rajzfüzetem, abba rajzolgattam, amikor nem dolgoztunk. Később ez a bori vázlatkönyv elveszett valahol Kis-kunhalason. Sőt, a német táborparancsnok, amikor látta, hogy rajzolok, behívott magához. Csodálkoztam, vajon mit akarhat tőlem. Elém tette a fiának, egy Stuka-pilótának a fényképét, hogy nagyítsam ki. De még mielőtt hozzáfogtam volna a munkához, letett elém egy nagy tányér lekváros tésztát is, ami akkoriban fantasztikus csemegének számított. Így ment ez több mint egy hétig, tíz napig: előbb a lekváros tészta vagy valami más ennivaló, aztán a rajzolás.

A szobrász karriered miatt költöztetek Rómából Amerikába. Beváltak a számításaid?

Ebből a szempontból igen. Egy családi jó barátom, Szekeres Miki – Sir Nicolas Szekers, ahogy Angliában nevezték, merthogy baronettséget kapott elismerésként a munkájáért – beajánlott a Tiffanyhoz, ott is a Schlumberger divízióhoz, amelyet a francia tulajdonos miatt *slambergs*-nek ejtettek. Heti száz dollárt kerestem ott, ami abban az időben jó fizetésnek számított. Hamar beilleszkedtem a New York-i életbe. Családi jó barátunk, Lesznai Anna férjének, Gergelynek révén ismertem meg a non profit *Sculptur Centert*, egy háromszintes épületet, amelynek a földszintjén galéria működött, az első emeleten mintázni tanultak az emberek agyagból és plasztilinból, a legfelsőn pedig hat-hét szobrász tevékenykedett: ott mindent lehetett csinálni, faragni fát, követ, sőt hegeszteni. Ez utóbbi technika számomra teljesen új volt, akkor ismerkedtem meg vele, de Amerikában már régóta használták. Lesznai Annával a gyerekkoromra nyúlt vissza az ismeretség. Sokszor járt hozzánk ebédelni. Ilyenkor mindig kis állatokat gyúrt kenyeréből, amelyeket gondosan eltettem.

Kohner Ida rézkarcai az Orosz Balett című, 12 darabos mappából, 1925 (Tamás Henrik Művészeti Kiadó, Budapest)

Miért vonzódtál inkább a szobrászathoz? Mi az, amit a szobrászattal el lehet mondani, de a grafikával és a festéssel nem?

A legnagyobb különbség, hogy az egyik az kétdimenziós, a másik pedig három. A mondanivalót mindkettővel ki lehet fejezni. A harmadik dimenzió közelebb áll a negyedikhez, azaz az élőlényekhez, mint második. A kép vagy a rajz absztraktabb, mint a szobor.

Ez azért érdekes, mert amiket mutattál a munkáidból, azok elvont szobrok

Igen, tulajdonképpen elvont szobrok, de a legnagyobb része figurális, vagy legalábbis NEKEM figurális. Személyiségek, lélekkel rendelkező, LELKES lények. Azt az angyalszobrot, amit Borsos Miklósnál fejeztem be, és most a római lakásomban áll, az apám műhelyében kezdtem faragni Szigligeten. Nyár volt, a műteremből nyíló teraszon dolgoztam. Jött egy hat-hétéves forma kisgyerek, és kérdezte tőlem, mi ez. Angyal, feleltem. Nem szólt semmit, csak nézte. Aztán két vagy három nap múlva ismét megjelent, felhozta magával egy barátját is, aki megkérdezte, mi ez. Angyal, felelte a fiú. Honnan tudod, így a barát, nem néz ki egyáltalán angyalnak... Mire a fiú visszakérdezett: *Láttál te már angyalt?* A gyerekek, ezt melleleg apám is nyilatkozta egyszer, sokkal közelebb állnak az absztrakt művészethez, sokkal jobban megértik, mint a felnőttek. Sőt, úgy mondta, hogy alapjában mindenkiben benne lakozik ez a művészeti adottság, csak később veszti el, amikor felülkerekedő ráció elnyomja az intuíciót.

Mi történt édesapád szigligeti műtermével?

A házat államosították, szakszervezeti üdülő lett, teljesen átalakították. Mi ekkor már nem voltunk Magyarországon, csak később szembesültünk a változtatásokkal. Előtte közvetlenül a háború után jártunk ott, hogy összeszedjük, amit széthordtak a falubeliek, bútorokat, ágyneműt, párnákat. Ők úgy mondták, hogy megmentették. A tárgyak többségét megtaláltuk. Csak egyvalaki nem adta vissza azt, amit elvitt. Azt mondták a faluban, hogy a kommunista párt vezetőjénél van a nagy francia fajanszkészletünk. Úgy látszik, tudta, hogy jövünk, mert kiállt puskával a háza elé.

Nem a „megőrzött” fajanszal.

Nem. Puskával, hogy ha el akarjuk vinni a fajanszot, akkor próbáljunk bemenni. De mint mondtam, a többi dolog jórészt meglett. Sőt, a legszebb az a történet, hogy az orosz kórház kiszedette és elvitte az ablakokat, mert kellett nekik az üveg. Ekkor elmentünk az öcsémrel a városparancsnokhoz, közöltük, hogy nekünk az üvegre nincs szükségünk, használják fel a kórházablakokhoz, de a kereteket kérjük vissza. Visszaadták. A szigligeti ház mai története megérne egy külön interjút.

Ismét ugrunk az időben. Tíz évig éltetek Amerikában. Számokra mi volt a legfontosabb ebben a hosszú időszakban?

Hogy rendszeresen tudtam dolgozni, önálló kiállításom volt, és nagyon sok csoportkiállításon vettem részt. Majdnem kaptam egy Guggenheim-öszt

Kohner Ida rézkarcai az Orosz Balett című, 12 darabos mappából, 1925 (Tamás Henrik Művészeti Kiadó, Budapest)

töndíjat. Azon múltott, hogy aki kiválasztott engem, két héttel a zsűrizés előtt meghalt. Fél napot ékszerészként dolgoztam, abból éltem, de jutott elég időm a művészetre is.

Melyik nyelven fejezed ki a legjobban magad?

A magyar sosem jelentett problémát, de most, az interjú alatt úgy érzem, különösen, amikor az ötvösségről beszélünk, hogy keresem a szavakat. Bizonyára azért, mert ezt a mesterséget „magyarul nem űztem”, csak franciául, olaszul és angolul. A franciát gyerekkorom óta ismerem, és mivel a New York-i ékszerészek hetven-nyolcvan százaléka francia, jól visszajött a nyelv. A feleségemmel mindig magyarul beszélünk egymás közt. A lányainkkal, akik Olaszországban születtek, eleinte olaszul beszélünk, később inkább angolul, ők is ez utóbbit használják maguk között, bár értik a magyart és ki is tudják magukat fejezni magyarul. Akkor jöttek bele, amikor az anyósom, aki csak magyarul és németül tudott kommunikálni, kiköltözött hozzánk. Amikor kimentünk Amerikába, a lányok még csak olaszul tudtak, de aztán angol iskolába kerültek, ott tették le a vizsgákat, Anna pedig Angliában járt egyetemre. Neki most már nemcsak anyanyelve az angol, hanem kitűnően is ír, publikál.

Kulturálisan melyik országhoz kötődsz a leginkább?

Talán Olaszországhoz. Mindenesre az AS Romának szurkolok, bár nem vagyok olyan elvetemült fan, mint Idáék, akik mindig kimennek, ha a Roma játszik. Az olaszok állnak hozzám a legközelebb, de minden országban találok olyasmit, amit szeretek. Éltem egy

darabig Angliában, tíz évig Amerikában, ellennék ismét Franciaországban – az egyetlen hely, ahol nem tudnék élni – bár alkalomadtán barátokkal, családtagokkal jól érzem ott magam –, az sajnos Magyarország. Nem azért, mert nem szeretem. Ott jártam iskolába, ott alakult ki a karakterem. Nem mondhatom, hogy nem érzem magam magyarnak, mert ez nem tagadható. De abban az országban olyan trauma ért, ami azóta sem gyógyult be. Állandóan feljönnek az emlékek.

Tartod a kapcsolatot a római hitközséggel?

Amikor az anyósom – akit korábban kihoztunk magunkhoz – meghalt, kijött a rabbi elmondani az imát. Akkor tudtuk meg, hogy ahhoz, hogy zsidó temetőbe temethessük, be kell lépünk a hitközségbe. Így kezdődött. Amikor megjelent olaszul a Farkas István-könyv, felkerestem az akkori, azóta visszavonult főrabbit, Toaffot, beszélgettünk, utána pedig adtam neki példányokat a zsidó múzeum és a könyvtár számára is. A rákövetkező évben levélben felkértek, hogy jom kippurkor én nyissam ki a tóraszekrényt. Ez nagy megtiszteltetésnek számít. Még szerencse, hogy annak idején voltam bar micva, tanultam héberül, és emlékszem még néhány imára. A zsidó kulturális központban, a Pitiglianiban részt vettem egyszer barátokkal egy széderezésen. Gyakran előfordul, hogy olyanok is rám köszönnek az utcán a gettóban, akiket nem ismerek személyesen, de emlékeznek rám. Fizetem az adót a hitközségnek, és járatom a *Sbalom* című lapot.

Megint ugrunk egyet az időben, de ilyen hosszú és változatos életutat nehéz lineárisan követni. 1968-ban hazajöttetek az Egyesült Államokból. Pedig jól érezted magad ott.

Én igen, de a feleségem mindenképpen vissza akart jönni. 1968-ban, amikor Judit húgom meghalt, hazautaztam a temetésére, ahol elmondtam az öcsémnek, hogy Ibi nagyon elvágyik Amerikából. Az öcsém elintézte, hogy divattervezőként egyéves szerződést kapjon egy ruhacégnél. A feleségem és az anyósom a gyerekekkel előre ment, én még maradtam pár hónapig, hogy felszámoljam az ékszerérműhelyemet, és összezsomagoljam a lakást. Amikor később Ibit kirúgták a cégtől, az öcsém, aki akkoriban a legjobb textiltervezőnek számított Olaszországban, és volt már egy-egy jól menő stúdiója Comóban és Firenzében is, azt mondta, hogy nyissunk együtt egy stúdiót Rómában. Farkas Disegninek neveztük e, a *faro* amelelt, hogy világítótornyot jelent olaszul, a Farkas Roma rövidítése és összevonása is. Tíz évig tartott a közös vállalkozásunk, de aztán a végén összevesztünk, és szétváltunk. Nemcsak terveznem kellett, hanem sokat utaznom is a kereskedelem miatt, úgyhogy kevés időm maradt a művészetre. Leginkább nyaralások alatt tudtam csak rajzolni, több száz rajzfüzetem telt be így a Lazio-beli tengerparti Sperlongán, de nem csak ott, nyaranta egész Olaszországot bejártuk, rajzoltam Szicíliában, Pugliában, aztán Spanyolországban: Costa Braván, Minorcán, Mallorcán.

Itt megint egy kis kitérőt kell tennünk. Említetted Judit húgodat. Hányan voltak ti végül is testvérek?

Édestestvérek hárman: én, Paolo és Judit, valamint volt három féltestvérünk. Gromovszky Anna, azaz Médi még apám házassága előtt született. Csoma Péter tizenegy évvel volt fiatalabb nálam,

Charles Farkas: Liget, 1985. Spanyolország

1937-ben született. Hogy ne tekintsék „fattyúnak”, az anyja névházasságot kötött, de nem akarta megismerni a családjukat, noha mi eleitől fogva tudtunk róla. Egy Belgiumban élő barátnője hívta fel Péter figyelmét az anyja halála után arra, hogy az a fénykép, amely mindig is az íróasztalon állt náluk, nem azt ábrázolja, akinek a vezetéknevét viseli, hanem a vér szerinti apját, Farkas István festőművészt. Ekkor megkeresett minket. A harmadik féltestvérünket nem ismertük meg személyesen. Párizsban apámnak viszonya volt a nevelőnőnkkel, amelyből lánygyermek született. Annyit tudtam, hogy apám rá is hagyott valamit a végrendeletében, de hiába próbáltuk kontaktálni a háború után, elutasított velünk mindenféle kapcsolatot.

Charles Farkas: Angyal. 1947
(cserezsnyefa, 62 x 16 x 17 cm.)

A három testvér közül te szentelted annak az életed, hogy apád művészetének az emlékét ápolod, miért?

Amikor a háború végén ránk szakadt a felismerés, hogy a szüleink meghaltak, és elárvultunk, legidősebbként úgy éreztem, hogy nekem kell felvállalnom a családfői feladatokat és a szüleimmel kapcsolatos dolgokat, így a képek sorsát is. A főiskolán pedig rádöbbenem arra, hogy apámat lényegében elfelejtették, senki nem tudja, kicsoda. Akkor az első gondolatom az volt, hogy szervezek a műveiből egy kiállítást. Én magam vittem a rajzfüzeteket a keretezőhöz, toltam talicskán a képeket Glucks Ferenc Koszorú utcai pékségének picéjéből, ahol megőrizték apám saját műveit és a gyűjteményét. Így kezdődött. Aztán folytatódott saját magától, hiszen a gyűjtemény kétharmadának, mintegy háromszáz képnek a tulajdonosává váltunk az öcsémmel.

Most mennyi időöd marad az alkotásra?

2003-ban kibéreltem egy műhelyt, átvittem a szerszámokat és a faragópadot, odaszállítottam néhány szobromat Amerikából, amit még be kell fe-

FENT: Charles Farkas: Fej, 1962
(hegesztett vas öntött beton posztamensen,
86 x 74,5 x 51 cm.)

LENT: Charles Farkas: Tengeri csikó
(korallra erősített 18 karátos arany mellű gyémánt
berakásokkal és smaragd szemmel, 7 cm.)

A Farkas család Budapesten, 1994-ben, a Farkas István halálának 50. évfordulója alkalmából rendezett kiállítás megnyitóját követően. Állnak (balról jobbra): Cathy Csoma (Csoma Péter lánya), Armando Sacco (Ida Farkas férje) Alessandra Farkas, Lewis Rosenbluth (Alessandra Farkas férje), Czafrangó Mária (Farkas Judit lánya), Ida Farkas, Teresa Bandl (Farkas Judit lánya), Halasz Ákos (Bandl Andrea férje), Ibi Farkas (Bangó Ibi, Charles Farkas felesége, (takarva) Bandl Andrea (Farkas Judit lánya), Anna Farkas. Ülnek: Csoma Péter (Charles Farkas féltestvére), Gromovszky Anna (Médi; szintén féltestvér) és Charles Farkas

jez nem, de sajnos valahogy az egész dolog leállt. Meghalt az öcsém, problémák támadtak a céggel, szív-műtéten estem keresztül. A textilrajzoló céget már a lányom vezeti, de még nem sikerült visszazökkennem az alkotómunkába. 1926-ban születtem. Jóval nyolcvan felett már nem nő az ember energiája, hanem inkább csökken. Még mindig rajzolok, de már nem olyan lendülettel. Néha előkotrom a régi rajzaimat is a számtalan mappából, néha olyat is találok közöttük, amelyre már nem is emlékeztem.

Mire gondolsz, amikor nézegeted őket?

Felidézem, melyiket hol, mikor készítettem. Meg kell mondanom, nagyon sok egészen fiatalkori rajzom a legjobbak közé tartozik. Abban az időszakban, amikor főiskolára jártam, nem kellett dolgoznom a megélhetésért, rajzolhattam, festhettem, mintázhattam, faraghattam állandóan.

Ezen múlik?

Ezen. Az ihlet az egy nagyon szép szó. De az ihlet úgy születik, hogy az ember folyamatosan, keményen dolgozik, és közben fokról fokra fejlődik. Hiába van egy jó ötleted, ha nem dolgozol rendszeresen, nem tudod igazán kifejezni. Évek kellene ahhoz. Apám is azt nyilatkozta egy interjúban, hogy 1925-ben vagy 26-ban érezte végre azt, hogy eljutott oda, hogy úgy tudta kifejezni magát, ahogy szeretne volna. Hogy végre olyat alkotott, ami igazán öbelőle jött. Addig sosem volt megelégedve azzal, amit csinált.

Hálásan köszönjük az illusztrációkhoz nyújtott segítséget Charles és Anna Farkasnak, valamint Böröcz Lászlónak, a 2B Galéria vezetőjének.

